

מולד, כרך ט"ו, חוברת 103 (ניסן תשי"ז, ינואר-מארס 1957)

דמותו של סוציאליסט

יוסף גרינפלד

The Political Ideals of Harold J. Laski,
Columbia University Press, 1955, 370 p.

לאסקי הרבה מאוד לכתוב. משנת 1914 ועד יום מותו בשנת 1950 הוציא מתחת ידו יותר משלושים וחמשה ספרים ומאות קונטרסים ומאמרים העוסקים בבעיות ה" שונות של הפוליטיקה החדשה למיניהן: בטיבה של ה" מדינה וביחסיה ליחידים ולקבוצות, בחירות ובשיוון, בריבונות ובמשמעת, בדמוקרטיה, סוציאליזם, קומו" ניזם ופאשיזם. בתקופות שונות של חייו היה לאסקי מגן גלהב של פלוראליזם, פאביאניזם ולבסוף סוציאליזם מאר" כסיסטי; ובכל תקופה הפיץ דעותיו בכתב ובעל פה בקרב אלפי הסטודנטים של "לונדון סקול אוף איקונומיקס",

שבאו גם מעבר לים כדי לשמוע תורה מפיו.

מיום שעמד על דעתו הרגיש לאסקי שיהדותו מפרידה בינו ובין הזרמים העיקריים בחברה האנגלית, וכתגובה על כך נעשה שופר למרד האינטלקטואלי כנגד מוסכמות החברה הליברלית של התקופה הויקטוריאנית. מטעמים רפואיים לא גוייס במלחמת העולם הראשונה, והורשה להמשיך לימודיו באוירה השקטה לפי הערך של קנדה. כשחזר לאנגליה בשנת 1920 היה הוא מן הצעירים ה" מעטים שהציניות הכללית של סוף תקופת המלחמה לא פגעה בהם, ומיד הקדיש מיטב כוחו למאבק למען חברה חדשה וצודקת יותר, שלדעתו עתידה היתה לקום על חורבות אנגליה של המאה התשע־עשרה. למן עבודותיו הראשונות מתריס לאסקי בתמידות כנגד מה שהוא מכנה בשם "מוניזם מיסטי" במחשבה המדינית — אותה תפי" סה הרואה במדינה מקביל למוחלט בתחום המטאפיסי. לאסקי סבור שהרעיון המרכזי בתיאוריה המוניסטית ה" זאת הוא מושג הריבונות של המדינה שפותח על ידי בודין והובס במאה השש־עשרה והשבע־עשרה, ושקבל את צורתה המודרנית בהגדרתו של ג'ון אוקטין על דבר הריבון כמקור המשפט. כנגד תפיסה זו מבקש לאסקי לעמוד על זכויותיה של החברה האנושית, ואין ספק

של הפועלים ככוח פוליטי גרמה לו ללאסקי לדרוש עכשיו מן המדינה שתתערב ביחסי הייצור הקיימים כדי להבטיח לאזרחים אותו המינימום הדרוש להם לקיום אנושי. בזה מקבל הוא בעצם את הטענה התועלתנית של בנתהאם, שהכלית המדינה היא להבטיח את האושר הגדול ביותר למספר הגדול ביותר של בני אדם, אך אין הוא מרבה לחקור בטיבו ובגבולותיו של אידיאל זה. במדינה התעשיינית הבעיה המכרעת היא מיהו הקובע את ה"אושר" החברתי הזה, והנסיון מלמד שאין לסמוך על השליטים לאורך ימים שישלטו לטובתם של הנשלטים בלבד. על כן מתערער הצורך לבקורת דמוקרטית, אך ביקורת זו אינה פורמאלית גרידא; בחירות חפשיות הן תנאי הכרחי אך לא מספיק להבטחת החופש במדינה המורדרנית. לאסקי חולק בזה על אריסטו שקבע כי בני אדם הם יצורים חברתיים מטבעם, וטוען שרובם חיהם הפרטיים הם להם העיקרי, ומכאן אפשרות השליטה הבלתי מעורערת של המעטים על הרבים. אבל לאסקי נמנע מהשיב על השאלה אם תופעה זו קשורה במשטר מסויים, או שהיא טבועה באדם בכל משטר שהוא, שהרי בזה היה מתערער כמובן צידוקו הפסיכולוגי של המשטר הסוציאליסטי.

מכאן עובר לאסקי לדון בבעיית הציות למדינה. עודו מחזיק בדעה שיש ליחיד הזכות להתנגד לכלל המאורגן, כשמעשי הכלל מנוגדים בתכלית למצפוננו. והנה מתברר שזכות זו שהוא מקנה ליחיד עלולה אף לסכן את המהפכה הסוציאליסטית השקטה, הקרובה ללבנו, וכשמפגנת העבודה נעשית המפלגה השלטת בבריטניה, אין לו ברירה אלא לשלול מן הקפיטליסטים את הזכות להתנגד לתקנות הסוציאליסטיות בשם המצפון. אז ממיר לאסקי את קול המצפון בקנה-מידה אובייקטיבי וחומרי, וטוען שהיחיד חייב משמעת לאותה מדינה המבטיחה לו את המינימום ההכרחי לפיתוח אישיותו. בתקופה מאוחרת הוא בא אפילו לטעון שמותר להקריב את מצפוננו של הפרט על מזבח צרכי הכלל, ואידיאל המימוש העצמי ש' עליו הכריזו בכתביו הראשונים, נשאר איפוא סתום. הנהחה היא כנראה שקיימת היירארכיה של ערכים חברתיים, ואם מתברר שאידיאל השוויון ואידיאל החופש מתנגשים, אין לאסקי מהסס להקריב את החופש. אמנם דוהה הוא גם את הדרישה הקומוניסטית הקלאסית ל' שוויון בין האזרחים, בטענה שדרישה זו מחבלת בהצטרפותה של המדינה המודרנית למומחים. יש להתחשב ב' כמותה ובטיבה של עבודת היחיד, ומאמץ לטובת הכלל יש לעודדו.

רואים אנו כיצד המשבר הכלכלי של שנות השלושים דוחף את לאסקי לתוך המחנה המארכסיסטי, לאחר ש' תקחתיו למעבר שקט ומודרג אל הסוציאליזם נתברר גם

שבנייתו זה מושפע הוא מהשקפתו של הלורד אקטון על התוצאות ההרסניות הנוודות לכל שררה פוליטית. מכאן מסיק לאסקי את הצורך בדצנטרליזציה, ומיד ער' מד הוא על המניעים הכלכליים של שררה זו. הטוב ש' המדינה הרכושנית באה לספק הוא רק טוב לחלק מאזרחי המדינה; לשון אחר, הכוח המדיני בא לשרת את הכוח הכלכלי. אך הצורך בדצנטרליזציה של השלטון יעלם בו ברגע שהמונצלים יקבלו לידיהם את השלטון. כבר בעבור דותיו הראשונות אין לאסקי יודע למצוא פשרה בין עמדתו האידיאליסטית הזאת ובין בקורתו הפראגמטית: המבחן המוסרי חל על המדינה, והיחיד עומד איפוא מעל למדינה. מבחינת הראוי אין לה למדינה הזכות לאנוס את מצפוננו של היחיד, אבל מאידך אין לאסקי מפרש את טיבם של המניעים המצדיקים לדעתו מרד כנגד סמכות השלטון. ברור שיש להעריך את ההשקפות האלה על רקע המאבק בין ארגוני הפועלים באנגליה ובין השלטון הקפיטליסטי. אין לאסקי עומד עדיין בשלב זה על ההתנגשות ההכרחית בין עקרון החופש ועקרון השוויון ומניח בתמים הרמוניה קבועה מראש בין שני אידיאלים אלה. לאסקי המכריז על עצמו שהוא סוציאליסט מיום שעזב את בית הספר, רואה את אחת הסיבות לכך בחינוכו ה' הודי, במה שנהגו בו מנהג שונה בלי סיבה הנראית לעין. רגשות אלו עוד נתחזקו בו בהיותו סטודנט באוכס' פורד, אבל גם באוניברסיטה של הארווארד לא מצא אותו האקלים הסובלני שציפה לו כל ימיו. ברי שה' סוציאליזם המוקדם של לאסקי הוא מן הסוג האוטופי, ואכן מעדיף הוא בתקופה זו את פרודון על מארכס. מארכס מדגיש לדעתו צדדים מסויימים של כללות החיים האנושיים על חשבון כל השאר. הפתרון המהפכני של מארכס אינו בלתי-ימנע, וכל שכן הדיקטטורה של ה' סרולטריון. אי אפשר לחסל את הרע החברתי עלידי אמצעים שאינם עומדים בפני הביקורת המוסרית, ודיל' מה זו היא בלתי-ימנעת כשאנו רואים את עצמנו קרוב כוחות לא-אישיים סומים שאין כל טעם להלחם בהם. דוקא המהפכה הרוקנית מלמדת שכל שינוי פתאומי ב' מוסדות השלטון גורר אחריו דיכוי כל רגש סובלנות, זרע משטמה ואכזריות וחשדנות ביחסי אנוש ושהוא מקפח את המורשה הרוחנית בכל שלביה.

משנת 1925 ואילך שוב אין לאסקי מתקיף את התי' אוריה על ריבונות המדינה, אלא מבקש למצוא גשר בין התפיסה הלגאליסטית של אוסטין ובין המציאות הפו' ליטית החדשה. עתה מרבה הוא להדגיש את השיבותה של המדינה על חשבון ההתאגדויות החברתיות האחרות, ואידיאל הדצנטרליזציה הולך ונעלם. לשינוי זה בהשק' פותני גרמו בלי ספק עמדתו בצמרת מפלגת העבודה, וקשריו ההדוקים ביחוד עם סידיני וביאטריס ואב. עליתם

לארגן את החומר באופן נאות ולחקרו כהלכה. הוא היה מוכן לכתוב על כל נושא שהיה לו קשר כלשהו עם פוליטיקה חדשה: על מוסדות מדיניים באנגליה, על נשיאות ארצות-הברית, על כלכלה ועל יחסים בין-לאומיים. אירצון זה של לאסקי להגביל עצמו הגבלה כלשהי היה בעוכריו: הוא הקריב את היסודיות שבמחקר למען רבגוניות ואשליה יכולה כוללת. נאומים לרוב, ישיבות ופגישות ומערכות-בחירות תדירות, מלבד עבודת ההוראה הרגילה לא הניחו לו אוירה מתאימה לריכוז ולפילוסופיה מקיפה משלו. בכוחו הדברני הרב הוא ידע לטשטש קשיים, ואך לעתים רחוקות מקבל הקורא בכתבי לאסקי את הרושם כי אמנם נאבק הוא באמת עם הנושא שלו. עוד בכתביו הראשונים ניכרת הנטייה לקבל הנחות ללא בקורת, ולשאל הגדרות ורעיונות משיטות פילוסופיות שונות בתכלית — מן האידיאליזם, האמפיריזם והאינסטרומנטאליזם. גם כשקבל את התורה המארכסיסטית בי שנת 1930, לא היו מאמציו מכוונים לחדור מבעד לסיסי-מאות, והוא ריכז כוחו בעיצוב דעת הקהל. כך נעשה מחקרו תעמולה. שאיפתו היתה להיות המשפיע על מהלך העניינים מאחורי הקלעים מבלי לאחוז במשרה רשמית כלשהי, אך אין ספק כי הגוים הרבה ביכולתו להשפיע על מנהיגי מפלגת העבודה באמצעות שיחות אריות וחליפת-מכתבים. תמיד ביקש את הנוסחה הפשוטה וראה בה את הפתרון לבעיות מדיניות כלכליות וחברתיות מסובכות. כביכול קמוך ובטוח היה שרוב הרעות בעולם תחלופנה אם רק יקבלו תרופה זו או אחרת שהעלה בידו. התרופות היו הולכות ומשתנות במרוצת הזמן, אך תמיד היה בטוח שהנה נמצא בידו הפתרון הסופי. עם כל אלה עמד האידיאליזם של לאסקי תמיד בעינו ובכוחו ללא שינוי, ותמיד היה מבקש להגשים את האידיאליזם שלו בכוח רב ומתוך מסירות-נפש ממש. ואם מובלעת בספר זה הגישה הבקרתית כלפי מפעלו של לאסקי, הרי אין בכך כדי לטשטש את חלקו באותה רוח משיחית שצררה בגלגוליה הדתיים והחילוניים גם יחד, את טובי האנושות בכל הדורות.

עלית הפאשיזם ערערה בהרבה את אמונתו באפשרות פתרון מושכל לניגודים ולסכסוכים הפוליטיים, אבל עדיין הוא רואה בחינוך הפוליטי אמצעי עיקרי להפצת הסוציאליזם בין ההמונים. בזה הוא מופיע באופן פרדוקסאלי כיורש האידיאליזם של תקופת ההשכלה במאה השמונה-עשרה וביחוד של דידרו. מאמץ זה לאחד את האידיאליזם של המהפכה הצרפתית עם תורת המארכסיזם הקלאסי אינו עולה תמיד יפה, לא להלכה ולא למעשה — וממשלת מקדונלד משנת 1931 תוכיח. או מתברר לו ללאסקי שאי אפשר לשנות את המשטר הקפיטליסטי באמצעים פרלמנטריים בלבד, שהרי השופטים והפקידים הקפיטליסטיים יצליחו להכשיל תמיד, לדעתו, כל שינוי נוקב בחלוקת הקניין הפרטי. התוצאה הבלתי נמנעת ממצב עניינים זה היא עליתו של הפאשיזם בעזרתם הפעילה של בעלי-הרכוש המבקשים לדכא את ההמונים המתקוממים באיזה אופן שהוא. ומאידך מתברר שעם עלית רמת-מחיה תם של הפועלים, פוחת גם רצונם המהפכני, והחלוקה הקלאסית למעמד בורגני מנוצל ומעמד פועלים מנוצל נמדצת בלתי-מתאימה למצב הממשי ברוב הארצות התעשייתיות המודרניות. הפסימיזם הפוליטי של לאסקי מתבסס על ההנחה שבני אדם הם סובלניים רק כל זמן שאין מתקיימים את האינטרסים היסודיים שלהם. הסובלנות היתית, למשל, התפשטה רק בתקופה שהדת לא עמדה עוד במרכז החיים, וכיון שדורנו זה הוא דור של המהפכה, הרי "מצפון המהפכה שולל את אפשרות הפשרה".

הספר אינו מעלים שלאסקי לא הגיע לאותה עמדה כהוגה בתולדות הפילוסופיה המדינית שאפשר היה לצפות לה לפי מאמריו הראשונים. כוחו האינטלקטואלי של לאסקי החל לפוג אחר 1930, והעשור האחרון של עבודתו הספרותית מלא חזרות רטוריות לרוב. כשם שהגיע לאסקי לבגרות אינטלקטואלית בצעירותו, כן הזקין מבחינה זו בהיותו כן חמישים. אין ספק שגם גורלו הפרטי של לאסקי וגם גורל התקופה לא היו נוחים לעבודת-יצירה של הגות. הוא לא התרכז במידה מספקת בבחינת הנושאים, וקצב עבודתו המסחרר לא איפשר לו

בשולי החוברת

מאמרו של משה שפיצר על הבוהיזם (פרקים נוספים יבואו) יסודו בשיחות שהושמעו באולפן למדעי של קול ישראל, ובסידרת הרצאות בבית-המדרש על שם ב. כצנלסון בצופית, שקדמו להן, ושנערכו ביזמתו ובעידודו הפעיל של חיים בן-אשר.

חוברת זו נמסרה לדפוס ב"ח ניסן, חוברת אייר תהא כפולה.

הודעות המנהלה:

המנויים שמסרו חוברות כרך י"ג לכריכה יכולים לקבל את הכרך במשרד המנהלה בתל-אביב, חרוב הרכבת 52 (ת. ד. 9015) יום יום בשעות 12—9 לפה"צ.

המנויים שברשותם חוברת מס' 80 (מארס-אפריל 55) וביכולתם לחתר עליה, יואילו נא לשלחה אלינו ויקבלו תמורתה בתודה.